

### Список використаних джерел:

1. Блок М. Феодальне суспільство. Київ, 2002. 528 с.
2. Michael J. Bennett. The English experience of feudalism.  
URL: <https://scispace.com/pdf/the-english-experience-of-feudalism-3adp55idwa.pdf> (дата звернення: 04.04.2025).
3. Stuart MacVeagh Thorne. English Feudalism and Estates in Land.  
URL: [https://www.academia.edu/108310761/English\\_Feudalism\\_and\\_Estates\\_in\\_Land](https://www.academia.edu/108310761/English_Feudalism_and_Estates_in_Land) (дата звернення: 04.04.2025).
4. Боева С. М. Феодализм у Західній Європі: генезис, характерні риси, тенденції розвитку. *Сторінки історії*, 2018. (46). С. 16-30.  
<https://doi.org/10.20535/2307-5244.46.2018.136721>
5. Кшановський Р.О. Трансформація лицарського стану в Англії доби Едуарда III: соціально-політичний, економічний і військовий аспекти. *Військово-науковий вісник*. 2015. Вип. 24. С. 125–138.

УДК 930.1:338.45(477)"1946/1965"(043.5)

**Юлія БОНДАР,**  
аспірантка Навчально-наукового педагогічного інституту імені  
В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування  
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв,  
науковий керівник: Нефьодов Д.В., д.іст.н., доцент

### НАВКОЛОНАУКОВІ ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ РОЗВИТКУ ПОВОЄННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1946–1965 РР.) ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1960-Х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1980-Х РР.

*Анотація. Тези присвячені аналізу суспільно-політичних, навколонаукових особливостей радянської історіографії розвитку*

*повоєнної промисловості Української РСР (1946–1965 рр.) другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.*

**Ключові слова:** виробництво, економіка, індустрія, історіографія, підприємство, повоєнна відбудова, промисловість, робітництво, УРСР

Важко переоцінити вплив та значення «державного перевороту» жовтня 1964 р., в результаті якого М. Хрущов звільнений від посад першого секретаря ЦК КПРС і голови Ради міністрів СРСР на всі сфери суспільно-політичного, економічного, культурного-духовного, наукового життя «країни Рад». Де-факто в СРСР відбувся державний переворот – змова та незаконне зміщення із займаної посади голови уряду та першої людини в комуністичній партії Радянського Союзу. Дані зміни не могли не вплинути на всю радянську історичну науку, і в першу чергу на корпус істориків, які займалися проблематикою вивчення післявоєнного періоду радянської історії, повоєнної відбудови, розвитку промисловості, економіки, становищем радянського робітництва.

Забігаючи наперед треба відзначити достатньо швидко переорієнтацію радянських науковців в оцінках всієї хрущовської доби: втораючи офіційним трактовкам, історики почали писати про завершення епохи «волютаризму, суб'єктивізму, самодурства та грубості» – саме за це, як відомо, Микиту Сергійовича було звільнено від займаних посад. В нову епоху «брежнєвського застою» рішення жовтневого пленуму ЦК КПРС 1964 р. розглядалися радянськими істориками як методологічні засади наукових досліджень. Варто відзначити, що партійному та радянському керівництву, яке змістило М. Хрущова, вдалося забезпечили стабільність у суспільно-політичній системі шляхом зміцнення позицій партійно-державної номенклатури – саме в цей період утверджується класична модель партійної бюрократії – панівного класу радянської держави.

Відбувався принциповий перегляд глибинних положень минулих десятиліть радянської історії – в першу чергу сталінського та хрущовського

періодів. Сприйняття сталінського та післясталінського періодів формувалося тепер не з позицій протиставлення, а з погляду їх певної наступності. Така політика дала основу вітчизняним дослідникам наступних періодів трактувати її зміст як лінію на десталінізацію. Найвища партійна еліта намагалася принизити досягнення «хрущовського десятиліття», а всі проблеми, системні, глибинні кризові явища звести до суб'єктивізму і волюнтаризму особистості М. Хрущова.

Зсередини 1960-х в організації радянської науки посилюються суворі ієрархічність, централізм в управлінні, монополізм і практицизм, зміцнюється тенденція до все більшого перетворення наукової роботи на бюрократичну діяльність. Відділ науки ЦК КПРС перетворюється на велику бюрократичну установу, керівництво і члени якої робили все для того, щоб утриматися в керівних кріслах, навіть якщо для цього потрібно було не розвивати, а навпаки гальмувати будь-який розвиток науки. В результаті цього процеси стагнації та все більшої глибинної кризи не змусили себе довго чекати. З кожним роком історики все більше і більше обмежувалися дуже жорсткими рамками (політико-ідеологічними, джерельними, цензурними), що ускладнювало написання об'єктивної історії повоєнного двадцятиріччя.

У сучасній вітчизняній історіографії відсутня одна важлива обставина: усунення М. Хрущова плідно вплинуло на появу нових напрямів досліджень з тематики промисловості. Посилився, а точніше, вперше залунав критичний голос істориків щодо явищ та проблем, які до цього розглядалися досить односторонньо: історія раднаргоспів, реорганізація управління за партійно-виробничим принципом, хронічне, системне відставання певних галузей промисловості. На жаль, у ряді випадків просто кон'юнктурно змінилися знаки з плюсу на мінус, і історики з вихваляння перейшли до «викриття», але для історичної науки це був певний рух уперед.

Засуджувалась кон'юнктурщина під якою розумілося: 1) зміна поглядів істориків не на основі об'єктивних наукових даних, а в результаті впливу суб'єктивних факторів суспільно-політичного життя, перестановки сил на політичній арені та інших, навколо наукових або навіть зовсім ненаукових факторів; 2) прагнення замовчати, пропустити факти, що не відповідають «офіційній» доктрині та затвердженій «політиці партії» та навпаки випинання фактів, які підтверджують офіційну точку зору; 3) замовчування одних історичних діячів, та історично невинуватих випинання інших; 4) вибір або зняття тем досліджень відповідно до хибно зрозумілої або кон'юнктурної актуальності.

На XXIII з'їзді КПРС у звітній доповіді зверталася увага на необхідність покінчити з підходом, ніби суспільні науки мають лише пропагандистське значення, покликані лише роз'яснювати та коментувати практику. Було зазначено, що теорія має прокладати шлях практиці, найважливішим завданням радянських науковців знову називалася розробка наукових проблем у тісному зв'язку з практикою комуністичного будівництва, наголошувалося, що «розвиток суспільних наук та впровадження їх рекомендацій у практику відіграють не менш важливу роль, ніж використання досягнень природничих наук у сфері матеріального виробництва та розвитку духовного життя народу» [1, с. 86].

Розвиток історичної науки, як і раніше, визначався рішеннями вищих партійних органів. У листопаді 1966 р. на засіданні Політбюро ЦК КПРС, на якому обговорювався стан ідеологічної роботи, Л. Брежнєв констатував, що за останні десять років, що передували Жовтневому Пленуму, у цій галузі було допущено не менше помилок, ніж у інших галузях, і навіть більше. Було поставлено завдання створити новий підручник з історії партії, який би «переконливо захищав марксизм-ленінізм, партію від різного роду псевдо- та антимарксистів [2, с. 103].

Спроби позбавитися кон'юнктурних нашарувань попереднього етапу привели до того, що під виглядом боротьби з черговими «шкідниками» від

дослідників почали вимагати не загострювати увагу на помилках і недоліках. Це сприяло появі нових «білих плям» новітньої на той час історії 1950-х – першої половини 1960-х рр. Імена керівників партії та країни цього періоду зникли зі сторінок історичних публікацій. У характерній для цього часу статті В. Голікова «За ленінську партійність у висвітленні історії КПРС», опублікованій у 1969 р. у журналі «Комуніст», автори закликали дослідників в оцінці помилок у ході «соціалістичного будівництва» виходити з того, що це були «помилки у практичній роботі щодо здійснення правильної, науково обґрунтованої генеральної лінії партії» [3, с. 69]. Отже, ми бачимо як під впливом партійного та радянського керівництва радянські історики починають достатньо швидко переорієнтовуватись і слідувати за керманичами від політики: починається концептуальний перегляд попередніх оцінок як сталінської епохи, так і трактовок «славного десятиліття» хрущовської доби з критичним аналізом всіх ініціатив попереднього першого секретаря, починається постійне акцентування уваги на «історичній ролі» жовтневого пленуму ЦК 1964 р.

У серпні 1967 р. виходить постанова ЦК КПРС «Про заходи щодо подальшого розвитку суспільних наук та підвищення їх ролі в комуністичному будівництві», в якій робиться висновок про те, що партія вже «...розкрила основні закономірності та рушійні сили розвитку соціалістичного суспільства, визначила основні завдання та умови поступового переростання соціалізму в комунізм» [4, с. 242–246]. По суті, саме цей документ можна розглядати як «офіційну» відправну точку у механізмі гальмування вітчизняного суспільствознавства, його тотального, абсолютного підпорядкування партійно-державному апарату, адже він прямо орієнтував науковців вести науковий пошук лише в рамках тих положень, які вже були висунуті теоретичною думкою та зафіксовані в партійних документах. Звісно не треба абсолютизувати саме цю постанову з цілого каскаду постанов ЦК, присвячених ідеологічним питанням, але втім як мінімум можна констатувати посилення та більш чітке оформлення

тенденції, що з'явилася багато раніше у радянській історичній науці в рамках взаємовідносин влада—суспільствознавство.

Розширення масштабів наукових досліджень, зростання їхньої диференціації сприяли більш чіткої спеціалізації історичних науково-дослідних установ та вдосконалення їх структури. У 1968 р. приймається рішення Президії АН СРСР про створення самостійних науково-дослідних інститутів історії СРСР та всесвітньої історії. Наступного року ЦК КПРС ухвалив постанову про напрями науково-дослідної роботи інститутів. Перед Інститутом історії СРСР ставилося завдання зосередитись на розробці таких проблем як марксистсько-ленінська концепція вітчизняної історії, будівництво соціалізму СРСР, історія радянського робітничого класу, селянства та інтелігенції, комуністичне будівництво у післявоєнний період, ленінська національна політика та національно-державне будівництво.

Подальше вибудовування нової авторитарної вертикалі на чолі з Л. Брежнєвим красномовно позначилося на його ставленні ще до зовсім недавнього минулого, власного місця в ньому, а також ролі колег по партії і радянським органам влади: до початку 1970-х років закінчилися ігри в демократію і хоча б зовнішній фасад нібито поділу партійної та радянської вертикалі влади на дві гілки. Остання сконцентрувалася в руках Л. Брежнєва, назва самої посади якого – відновлений термін «Генеральний секретар ЦК КПРС» – недвозначно свідчила про неприховані амбіції нового лідера партії та «вождя». Знаковим щодо відношення Л. Брежнєва до М. Хрущова особисто й тому суспільно-політичному середовищу, що він створив і культивував стала фраза, кинута новим генсеком у грудні 1971 р. на нараді з підготовки доповіді до XXIV з'їзду КПРС: «XX з'їзд перевернув весь ідеологічний фронт. Ми й досі не можемо поставити його на ноги. Там говорилося не стільки про Сталіна, скільки була зганьблена партія, вся система... І ось уже 15 років ми ніяк не можемо це поправити» [5].

Тим самим недвозначно приходило усвідомлення нової десталінізації, що активно починалася, або ж, що правильніше буде сказати – перехід до

неосталінізму. Іншою знаковою тезою Л. Брежнєва стали його слова зі звітної доповіді ЦК КПРС XXIV з'їзду: «...Дехто намагався звести різноманіття сьогоднішньої радянської дійсності до проблем, які безповоротно відсунуті у минуле внаслідок роботи, зробленої партією з подолання наслідків культу особистості. Інша крайність, що також мала місце серед окремих учених, – це спроби вибілити явища минулого, які партія піддала рішучій і принциповій критиці, законсервувати уявлення та погляди, що йдуть урозріз з тим новим, творчим, що партія внесла у свою практичну та теоретичну діяльність останніми роками. По суті ж і в тому, і в іншому випадку мали місце спроби применшити значення того, що вже зроблено партією та народом, відвернути увагу від проблем сьогоднішнього життя, конструктивного курсу партії та творчих справ радянських людей» [6, с. 113–114]. В цих словах він також недвозначно дає зрозуміти, що існує певний коридор, фарватер у якому мають писати і працювати в тому числі і в першу чергу історики і про небажаність і навіть небезпеку виходу в той чи інший бік за межі встановлених кордонів.

Водночас зміни політичної кон'юнктури призвели до певного коригування напрямів та тематики досліджень радянських істориків, які значно розширилася. Досить швидко з наративу дослідників зник термін «велике десятиліття». Як і раніше, основну увагу історики продовжили приділяти соціально-економічним аспектам. Розгляд питань, пов'язаних з тематикою промислового розвитку, почав вестися більш систематично і з прив'язкою до п'ятирічних планів і семирічки.

Досить швидко формування неосталінського авторитарного політичного режиму в країні активізувало запит на необхідність більш детального обґрунтування на конкретно-історичному матеріалі положення про зростання «керівної та спрямовуючої ролі КПРС» у всіх сферах суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-духовного життя радянського суспільства. Після відповідного рішення Інституту історії АН СРСР у 1967 р. більш активно почали вивчатися процеси, що

відбувалися у радянській промисловості, робітничий клас, його кількісні та якісні зміни, джерела формування тощо.

У досліджуваний період у СРСР склалася та ефективно діяла досить струнка система, що дозволяла спрямовувати зусилля дослідників у необхідне русло – насамперед обслуговування існуючого суспільно-політичного ладу та її функціонерів. Основні фундаментальні дослідження в галузі історії виконувались у науково-дослідних інститутах Відділення історії АН СРСР, інститутах історичного профілю, філіях та наукових центрах АН СРСР, Академії наук УРСР, на історичних факультетах найбільших університетів союзного та республіканського рівня. Всього в СРСР в цей час налічувалося близько 40 тис. професійних істориків. Лише у 1975–1979 рр. 639 історикам було присвоєно вчений ступінь доктора наук, кандидатами наук стали 4349 осіб. Про масштаби, в яких велося вивчення історії промисловості та робітничого класу, свідчить наступний факт: лише у 1975–1979 рр. з цієї тематики опубліковано понад 43 тис. робіт. [7, с. 81].

Отже, не можна не відзначити найважливіший суб'єктивний чинник, без урахування якого не можна чітко розуміти та оцінювати зміни та процеси, що відбувалися у кадровому корпусі істориків в епоху «застою». Це багатовимірність, властива життю будь-якої людини, зокрема істориків-професіоналів. Людина, яка обрала собі цю професію потрапляла в атмосферу ідеологічної гри: принцип партійності, який був визначальним за радянських часів, ставив історика у певні рамки. Рівень професійної освіти також обмежував можливості науковця рамками насамперед марксистсько-ленінської теорії, методології історичного матеріалізму. Для досягнення значних результатів щодо проблем радянського суспільства історик мав бути членом КПРС, тобто перебувати у чітко визначених межах партійної дисципліни. Необхідність дотримання загальноприйнятих концепцій, що базуються на офіційних партійних оцінках та висновках, природно обмежувала можливості наукового пошуку.



### Список використаних джерел:

1. Материалы XXIII съезда КПСС. М.: Политиздат, 1966. 304 с.
2. Нефьодов Д. В. Робітництво УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 pp.) в історіографії. Миколаїв: Іліон, 2018. 404 с.
3. Голиков В. За ленинскую партийность в освещении истории КПСС. *Коммунист*. 1969. № 3. С. 68–72.
4. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). В 12 т. 9-е изд., доп. и испр. Москва: Политиздат. Т. 8. 1985. 543 с.
5. «Почти ежедневно КГБ приходится задерживать душевнобольных...». *Новая газета*. 2013. 18 октября. № 117. С. 25.
6. XXIV съезд Коммунистической Партии Советского Союза. 30 марта – 9 апреля 1971 года. Стенографический отчет. М., 1971. Т. I. 598 с.
7. Вопросы истории современной исторической науки. Материалы пленума научного совета по проблеме «История исторической науки». 26–27 мая 1981. М., 1984. 286 с.

**УДК: 94(477.7)"1850/1917"**

**Михайло ВАСИЛЕНКО,**

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,  
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

### **ОСОБЛИВОСТІ МІСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ.**

*Актуальність дослідження законодавчих джерел з історії міського самоврядування Півдня України другої половини ХІХ - початку ХХ століття зумовлено тим, що з 2014 року Україна прийняла Концепцію реформ місцевого самоврядування та територіальної організації, згідно якої наша*